

Шліхта Н. В.

«ДЕІДЕОЛОГІЗАЦІЯ» ОСВІТИ В РОКИ ПЕРЕБУДОВИ: ПРИЧИНИ, НАПРЯМИ РЕФОРМИ, СУПЕРЕЧНОСТІ

У статті розглянуто основні характеристики освітньої реформи доби перебудови. Базуючись передовсім на аналізі радянських і західних медіа другої половини 1980-х рр., авторка означає процес «деідеологізації» освіти, що розкриває суть реформаторських ініціатив М. С. Горбачова загалом. Обмеженість і численні внутрішні суперечності реформи, похідні від нездатності «реформаторів» порвати з комуністичним світобаченням, визначено основною причиною непослідовності і невдач цієї реформи другої половини 1980-х рр.

Ключові слова: освіта, освітня реформа, історія, марксизм-ленінізм, перебудова, «деідеологізація», М. С. Горбачов.

За визначенням класика національних студій Ернеста Гелнера, «державна освіта – основний інструмент і символ державної влади. Державна монополія на освіту важливіша, більш центральна, ніж її монополія на застосування легітимного насильства» [18, с. 34]. За не менш влучним формулюванням Ерика Гобсбаума, у сучасному світі «освітню систему трансформовано у машину політичної соціалізації» [20, с. 280]. Ці міркування особливо влучно характеризують бачення освітньої системи у тих державах, що їх звично окреслюють як «тоталітарні». Тому не дивно, що дуже схоже визначення ролі освіти запропонував VIII з'їзд РКП(б) (1919), означивши школу як знаряддя перетворення суспільства, а вчителів як «агентів» комуністичної просвіти.

Радянська система освіти – «знаряддя перетворення суспільства» і «машина політичної соціалізації» – була в основних своїх рисах сформована у 1930-х рр. і майже незмінною проіснувала до розпаду Радянського Союзу. Першу серйозну спробу якось реформувати освіту здійснено в роки хрущовської «відлиги». Цю реформу неможливо зрозуміти інакше, як у контексті декларацій Хрушова про необхідність повернення до «ленінських принципів» (ідеться насамперед про першочерговість виробничої сфери у житті кожної людини та її визначальний вплив на решту сфер). У партійних колах починають дискутувати, а з 1954/1955 навчального року утілювати реформу, спрямовану на політехнізацію освіти у середній та вищій школі. Особливої критики зазнають відірваність від життя, заідеологізованість сталінської системи освіти. Основним завданням реформи, однак, проголошено удосконалення системи освіти, яка мала стати ще зручнішим й ефективнішим інструментом

виховання активних та свідомих «будівничих комунізму» [9].

Наступною спробою істотно модифікувати радянську систему освіти стала реформа перебудовної доби. Спрямована передовсім на «деідеологізацію» шкільної освіти, реформа і є безпосереднім предметом розгляду у нашій статті. Цю освітню реформу неможливо зрозуміти інакше, аніж у загальному контексті реформ М. С. Горбачова. Так само, як і інші реформи другої половини 1980-х рр., вона позначена численними внутрішніми суперечностями, є частковою і не спроможною повністю порвати з марксистсько-ленінською ідеологією та баченням освіти як найзручнішого інструменту виховання лояльних суб'єктів радянської держави. Аналізуючи суперечності і внутрішню обмеженість освітньої реформи, дослідники зазвичай обмежуються ремарками про бажання «реформатора» Горбачова «задобрити» партійних «традиціоналістів», що змушувало його суто прагматично і далі експлуатувати марксистсько-ленінську риторичку [23].

Утім, таке пояснення надто спрощене. Натомість звернення до «фундаментальної дилеми» Горбачова, яку окреслив Анджей Валіцький, дає ідеологічно обґрунтованішу перспективу для аналізу й інтерпретації освітньої реформи. Як стверджує Валіцький, Горбачов одночасно прагнув досягнення двох цілей, які заперечували одна одну: «Горбачов був однаково щирим у прагненні кардинально змінити систему і бажанні зберегти сталість, у переконанні, що неможливо “продовжувати так жити”, й у відчуттях, що “соціалізм укорінений у народі, укорінений у кожному з нас”» [30, с. 551].

Намагання горбачовського керівництва реформувати освіту – передовсім шкільну – на-

справді заслуговують на пильнішу дослідницьку увагу, аніж вони отримали досі в історіографії (переважно західній) [16; 17; 22; 23]. Адже, як уже було сказано, розгляд освітньої реформи дає вихід на загальну дослідницьку проблему, змогу краще зрозуміти визначальні сутнісні характеристики багатьох реформ років перебудови і визначити основні причини невдач Горбачова як реформатора. Джерелом для цієї статті обрано радянську періодику – як «реформаторські», так і «традиціоналістичні» видання, а також матеріали тогочасних західних медіа, оскільки вони доволі повно відображають провідні дискусії навколо шкільної реформи та її окремих аспектів (наприклад, питання «перепишування» історії).

Учителі-новатори Шалва Амонашвілі і Віктор Шаталов «винайшли» термін, який згодом широко використовували для означення освітньої реформи доби перебудови, – «реформа реформи» [17, с. 11]. Щоб зрозуміти цей термін як і саму реформу, потрібно розглянути реформу шкільної освіти, запроваджену 1984 р. У січні 1984 р. ЦК КПРС приймає відповідну резолюцію, а ВР СРСР 12 квітня того самого року – постанову «Про основні напрями реформи загальноосвітньої і політехнічної школи». Ці документи розвивали рішення Червненого пленуму ЦК КПРС 1983 р., присвяченого передовсім ідеологічним питанням. На тому Пленумі генеральний секретар ЦК Юрій Андропов виступив із промовою, у якій закликав поліпшити якість «ідеологічної освіти» у школі і визначив «кінцеву мету» освітньої системи – виховувати кожного як «громадянина соціалістичного суспільства, активного будівничого комунізму з високими ідеологічними ідеалами, комуністичною мораллю й інтересами» [10, с. 2].

Основними «напрямами реформи» стали: збільшення терміну навчання у загальноосвітній школі з десяти до одинадцяти років (першокласники мали йти у школи вже у шість, а не, як раніше, у сім років); посилення ідеологічного навантаження уроків історії; ще ширше запровадження військового виховання тощо. Ці й інші заходи були спрямовані на подальше посилення «ідеологічної складової» освіти, про що недвозначно йшлося у згаданих документах, які закликали до «подальшого підняття ідеологічного і теоретичного рівня навчального та виховного процесу у школі» [26].

Аж до 1988 р. положення згаданої реформи запроваджувалися в життя і практично не зазнавали жодної критики з боку горбачовського керівництва. Цікаво, що Горбачов особисто брав участь у підготовці законоположень у 1984 р. [23, с. 74], а на XXVII з'їзді партії – суголосно з рішеннями Червненого пленуму – закликав до

«максимальної конкретності в ідеологічній роботі» [22, с. 34].

Лише на Лютневому пленумі ЦК 1988 р. (уперше після Пленуму 1958 р., цілковито присвяченого освітнім питанням) було нарешті зроблено спробу по-новому – вже у «світлі рішень XXVII з'їзду» – підійти до питання шкільної освіти [24]. Сам Горбачов кілька разів протягом цих років зазначав у своїх промовах про необхідність послаблення ідеологічної складової освіти. Наприклад, під час Жовтневої (1986) конференції голів суспільствознавчих факультетів вищих навчальних закладів він згадав про потребу «переглянути програми, розробити нові лекції, написати нові підручники» [19]. Однак далі офіційних і неофіційних декларацій справа не просувалася.

Монополія Академії педагогічних наук СРСР у дослідженнях в галузі освіти майже унеможливила критичний перегляд «ідеологічної складової» освітніх програм. Стаття «Чий підручник краще: школа на шляху реформи» (1986), яку опублікували у «Правді» прихильники освітньої реформи, описувала цю інституцію як «основну перешкоду» на шляху реформи, адже саме вона мала виняткове право вирішувати, «що правильно і що неправильно», і робила це, керуючись винятково марксистсько-ленінськими постулатами [13].

Така непевна позиція горбачовських «реформаторів» у цьому питанні і монополія ортодоксальної інституції пояснюють доволі відчутну ідеологічну спрямованість шкільних підручників, виданих у 1986–1988 рр. Один із показових прикладів – «Читанка» для першокласників, що вийшла друком у 1986 р. Підручник відкривався віршиком про Леніна і жовтенят, а через кілька сторінок дитина, яка тільки вчилася читати слова, дізнавалася про «найкращу» соціалістичну систему та «справедливу і мудру» радянську конституцію. Як узагальнював батько одного з першачків, «відповідальні товариші» пропонували «політграмоту для неграмотних» [3].

Освітню реформу 1988 р. здебільшого визначають як «педагогічну революцію», поштовх до якої дав Лютневий пленум ЦК КПРС, а центральною подією став Всесоюзний з'їзд працівників освіти у грудні того самого року. Ще однією з важливих подій було утворення Державного комітету СРСР з народної освіти унаслідок злиття Міністерства освіти, Державного комітету РМ СРСР з професійно-технічної освіти і Міністерства вищої та середньої спеціалізованої освіти. Коментуючи такі структурні зміни, дослідник радіо «Свобода» Сергій Вороніцин припустив, що за ними стояло бажання реформаторів «ефективніше здійснювати реформи шкільної системи» [29]. Насправді унаслідок

реструктурування було послаблено залежність освітньої системи від партійних органів на усіх рівнях, оскільки новоутворений комітет отримував повноваження пропонувати і координувати найрізноманітніші ініціативи, спрямовані на реформу освіти.

Голова цього комітету Геннадій Ягодін відіграв важливу роль у просуванні освітніх реформ. У своєму інтерв'ю «Огоньку» напередодні з'їзду вчителів він виклав власне розуміння необхідних змін і згодом розвинув його в офіційній промові на самому з'їзді. Він наголосив на тому, що метою змін має бути перенесення дитини як особистості у центр освітнього процесу: «Ми маємо пам'ятати про те, що дитина – передусім окрема особистість. Вона не лише об'єкт, а головним чином суб'єкт виховання й освіти» [14, с. 30]. Під час своєї прес-конференції напередодні з'їзду Ягодін недвозначно стверджує необхідність відмовитися від «колективістського» підходу в освіті на користь «індивідуалістичного». Мету він вбачає у вихованні «творчого індивіда»: «Ми прагнемо зробити так, щоб освіта спрямовувалась на кожну особистість, щоб виявляти і розвивати здібності кожного учня» [4]. Зайве наголошувати, що саме така відмова від «колективізму» ставала смертельним ударом для комуністичної системи освіти, зважаючи на базовість поняття «колектив» для марксизму-ленінізму.

Такий аспект реформи став одним із найбільш обговорюваних на з'їзді вчителів. У документі, який відображав позицію естонських працівників освіти, наприклад, було зауважено: «особистість має бути поставлена у центр процесів освіти і виховання» [7]. Цей документ виразно свідчить про те, що прагнення високопосадовця підірвати одну з основ марксистсько-ленінської за своїм характером освіти здобуло загальну підтримку. Водночас документ дає змогу зрозуміти, що чиновники від освіти так само, як і багато вчителів, не були готові відмовитися від марксистсько-ленінської риторики, від комуністичного світогляду. Документ відкривається звинуваченням на адресу тогочасної освітньої системи через її нездатність «гарантувати формування матеріалістичного світогляду» прийдешнього покоління [7]. Саме ця нездатність відмовитися від нав'язаних і за-своєних ідеологічних постулатів, на нашу думку, стала одним із важливих чинників дуже повільного поступу реформаторського руху в галузі освіти «знизу».

Промова партійного секретаря з ідеології Єгора Лігачова на Лютневому пленумі ЦК виявляє двозначність і непослідовність реформи «зверху». Лігачов зробив кілька зауважень і висловив пропозиції, які «реформатори» і вчителі-

новатори сприйняли як такі, що дають поштовх до подальшої освітньої реформи. Його промова ознаменувала офіційний відхід партійного керівництва від реформи 1984 р. Він категорично стверджував, звертаючись до її спадщини: «Ми виразно можемо бачити неадекватність запланованих заходів і бажання реалізувати їх старими методами» [27, с. 2]. Лігачов задекларував необхідність реорганізувати «консервативну» Академію педагогічних наук і навіть зробив пропозицію, яку за бажання можна вважати такою, що її згодом розвинув Ягодін. По суті, він натякнув на можливість «індивідуалістичного підходу» в освіті, коли пояснював, що «соціалізм не має нічого спільного зі стандартизацією форм і методів роботи, уніфікацією думок, поведінкових моделей і дій» [27, с. 3].

Водночас із таким непрямим заохоченням «деідеологізації» освітньої системи Лігачов наголосив: «Одним із завдань школи у СРСР є виховання радянських юнаків і дівчат як відданих борців за революційні ідеали й традиції, людей, які прагнуть і здатні підтримувати й утілювати політику Партії, спрямовану на усебічний розвиток можливостей і переваг соціалізму» [27, с. 5]. Цю довгу цитату навряд чи доречно проігнорувати просто як необхідну риторичну поступку партійним «традиціоналістам». Внутрішня суперечливість і обмеженість реформи була зумовлена нездатністю чи небажанням – навіть з боку «реформаторів» – відмовитися від основних принципів марксистсько-ленінської ідеології, ідеї формування «нової людини» і «побудови нового суспільства». Марксизм-ленінізм і надалі трактували як найефективніший засіб забезпечення лояльності населення.

Огляд спроб «переписати» історію розкриває усю обмеженість і суперечливість освітньої реформи перебудовної доби. Основна причина полягала в тому, що реформа, «деідеологізація» освіти були неможливими без «переписування» історії. Однак таке «переписування» обов'язково підірвало би суть комуністичної освіти і системи загалом. Адже і в роки перебудови не ставили під сумнів слова Джорджа Оруела: «Хто контролює минуле, той контролює майбутнє» [2, с. 5]. І погляди «реформаторського» крила горбачовського керівництва так само можна охарактеризувати словами історика-марксиста Михайла Покровського: «Історія – це політика, повернута у минуле» [2, с. 5].

З 1987 р. (який західні дослідники вважають «поворотним» у тому, що стосується долі історії в радянській державі [16, с. 133]) Горбачов наголошує на потребі «переосмислення» та «переписування» радянської історії. Резолюція Лютневого пленуму ЦК завданням учених і викладачів визначила «написати справжню і повну

історію, яка буде історією життя й боротьби нашого народу» [5, с. 3]. Під час Пленуму Горбачов виступив із резонансним закликом, що в історії не має бути «білих плям». Саме після цієї промови вислів «білі плями історії» підхопили ЗМІ, й він увійшов до повсякденного вжитку. Водночас горбачовська промова закінчувалася словами про те, що «вільне дослідження історії» не повинно супроводжуватися сенсаційними викриттями і має базуватися на «марксистсько-ленінському розумінні історії суспільства» [16, с. 139]. Отже, актуальними і в роки перебудови – попри усі реформаторські ініціативи – залишалися слова Горького: «Нам потрібно знати усе, що було у минулому, але не так, як про це вже було розказано, а так, як це висвітлює вчення Маркса–Енгельса–Леніна–Сталіна» [2, с. 5].

Написання нових підручників з історії стало нагальною вимогою в умовах горбачовських реформ. Ці підручники мали відповідати двом умовам, які суперечили одна одній: 1) доносити до юних читачів «переосмислену» історію; 2) сприяти належному вихованню майбутніх громадян радянської держави. Згадка про обмеженість і внутрішні суперечності освітньої реформи, навіть ініціатори якої так і не змогли порвати з марксистсько-ленінським баченням, пояснює, чому обидві вимоги до написання підручників було неможливо виконати.

Дві ремарки, одна з яких належить учням радянської школи, а інша – вчителів цієї школи, надають доволі виразну оцінку характеру нових підручників. У листі до молодіжного тижневика «Собеседник» у 1988 р. учні 10 класу однієї з московських шкіл описали власне вивчення історії у термінах світоглядного протистояння учнів, які прагнули отримати «правдиве знання» про минуле, і «консервативних» учителів. Для них основним джерелом «пізнання минулого» був не шкільний підручник з історії, а «газети, журнали, довідники, історичні розвідки і... (публічні. – Н. Ш.) дискусії» [6]. Учителька з Москви Марія Спірідонова, по суті, ставлячи крапку в перебудовній дискусії щодо шкільних підручників, писала, що підручник з історії не задовольняв ні учнів, ні їхніх учителів. За її словами, у пізнанні недавнього минулого вона насамперед покладалася на статті у «реформаторських» виданнях [15].

Показовими для нашого розгляду є метаморфози навколо проведення іспитів з історії. Восени 1988 р. офіційно скасовано випускні іспити з історії у школі. Найімовірніша причина – критична позиція, що її займав щодо стану шкільної освіти Лютневий пленум ЦК. Саме напередодні з'їзду вчителів – у грудні – було опубліковано «додатки» до підручників з «радянського періоду» радянської історії (для 9-х і 10-х класів). За

такою пришвидшеною розробкою методичної літератури, очевидно, стояло бажання керівництва держави переконати суспільство і конкретно вчителів-делегатів, що воно спроможне запропонувати офіційну історію держави, яка повністю відповідає «духові» перебудови. У своєму інтерв'ю західним журналістам високопосадовець із міністерства освіти М. Шадрінов зауважував, що опубліковані «додатки» вперше відкрито порушували низку «складних» і «неоднозначних» питань вітчизняної історії [21].

Уже через вісім місяців після скасування – у лютому 1989 р. – у школах відновили випускні іспити з історії. Напевно, це мало засвідчувати успіх згаданої та інших ініціатив із «переписування» історії для школярів. Показовим є коментар у редакторській статті «Правди» з цієї нагоди: вельми критично ставлячись до офіційно опублікованих методичних матеріалів, учнів заохочували під час іспиту висловлювати і «протилегні» думки, почерпнуті з літератури інакшої, аніж офіційні підручники [25].

Ще до «революційних» змін 1988 р. було розроблено й видано нові підручники з історії для учнів 9-х і 10-х класів. У 1985 р. міністерство освіти започаткувало відкритий конкурс на написання підручників для 9-х – 10-х класів про «радянський період» історії СРСР. Однак ці «альтернативні» підручники мали відповідати навчальним програмам, розробленим Академією педагогічних наук після впровадження реформи 1984 р. «Комсомольська правда» умістила коментар з цієї нагоди: «Відстань між правдою підручника і правдою життя залишається величезною» [3, с. 2].

Радянську історію і далі представляли як «тріумфальний марш» до світлої мети – побудови комунізму. Підхід до висвітлення окремих суперечливих сторінок історії об'єктивно проаналізував один із дописувачів «Московської правди», учитель І. Долуцький. Тему «Великого терору» нові підручники розумно оминали: підручник для 9 класу закінчується обговоренням сталінської конституції 1936 р., а підручник для 10 класу відкривається початком Другої світової війни у 1939 р. Майже не змінюється інтерпретація особи Сталіна: підручник акцентує його величезний внесок у побудову соціалізму, а опозицію до Сталіна зображено як «кровожерливих ворогів радянської влади» [12, с. 3].

Така інтерпретація все більше суперечила тональності дискусій навколо сталінського минулого, що розгорнулися у медіа з початком політики «гласності». Більше того, вона не відповідала й офіційній позиції керівництва держави у цьому питанні. У своїй промові з нагоди 70-ї річниці Жовтневої революції Горбачов зробив перший крок в офіційному переосмисленні сталін-

ського минулого, використавши термін «командно-адміністративна система» для позначення сталінського правління [16, с. 135].

У підручниках, опублікованих після Лютневого пленуму і з'їзду вчителів, помітне певне переосмислення сталінського минулого. Наприкінці 1988 р. нові підручники для 9-х – 10-х класів нарешті вийшли друком у міністерському видавництві «Просвещение». Дослідниця радіо «Свобода» Віра Тольц особливо наголошує розрив підручників з ортодоксальним тлумаченням сталінського минулого. Підручник за 9 клас розглядає 1930-ті рр. як період формування «командно-адміністративної системи» й аналізує репресії 1930-х рр. [28]. Разом з тим повністю зберігалася звична інтерпретація ленінського періоду. Врешті, і гаслом перебудови було відновлення «ленінської правди», а метою Горбачова – реформувати систему так, щоб повернутися до ідеалу, змальованого засновником радянської держави, як нагадує нам Анджей Валіцький.

Підручник за 10 клас так само подає лише частково видозмінену картину нещодавнього минулого. Правління Брежнєва розкритиковано як період «стагнації», а ХХ з'їзд позитивно оцінено за його розвінчування культу особи Сталіна. Водночас безсумнівною залишається «провідна роль» партії. Події «Празької весни» 1968 р. зображено як «контрреволюційну спробу» «правих ревізіоністів з ЧСКП і антисоціалістичних сил сформувати блок, підтримуваний міжнародним імперіалізмом» [11]. Зрештою, та-

кі напівзміни і напівінтерпретації були заздалегідь визначені позицією чиновників, відповідальних за переписування історії. Працівник Академії педагогічних наук Г. В. Ключкова наголосила у своєму інтерв'ю «Правді»: «У нашій країні неможливо представляти історію з антимарксистського погляду» [1, с. 3].

Отже, в радянський період освіти, основу якої становила марксистсько-ленінська ідеологія, відводили визначальну роль як інструментові соціалізації населення. Жодна з освітніх реформ, включно з реформою перебудовного періоду, не піддавала це сумніву. Процес «деїдеологізації» освіти, потужний поштовх до якого дали Лютневий пленум ЦК КПРС і Всесоюзний з'їзд працівників освіти у 1988 р., якнайкраще характеризують терміни «обмежений» із численними «внутрішніми суперечностями». Керівництво держави потребувало істотної реструктуризації освіти, необхідної для легітимації інших реформаторських ініціатив, і водночас збереження фундаментальних засад радянської системи освіти для виживання режиму. Намагання «переписати» шкільну історію – це, напевно, найпоказовіший приклад. Усвідомлення виховної ролі історії унеможливило її кардинальне «переписування», особливо на шкільному рівні, а також її більш-менш повну «деїдеологізацію». Адже разом ці два процеси неодмінно привели б суспільство перебудовної доби до повного розриву з радянським минулим, чого не бажав сам ініціатор перебудови.

Список літератури

1. Бычков Ю. Честно – о прошлом / Ю. Бычков // Правда. – 1989. – 13 января. – С. 3.
2. Геллер М. Утопия у власти / М. Геллер, А. Некрич. – М. : МИК, 2000. – 856 с.
3. Михеев О. Уроки по правде / Олег Михеев // Комсомольская правда. – 1987. – 30 октября. – С. 2.
4. Накануне съезда работников народного образования СССР // USSR Today. Soviet Media Actualities. – 1988. – December 19 // Open Society Archives (Budapest, Hungary) (далі – HU-OSA). – 300/85/12/180. Тут і надалі у посиланнях на фонди Архіву відкритого суспільства (м. Будапешт, Угорщина) використано систему класифікації, прийняту в цьому архіві.
5. Никаноров Г. Выбирать пока не из чего / Г. Никаноров // Советская культура. – 1988. – 14 апреля. – С. 3.
6. Петрова Ю. Мы или учебник / Юлия Петрова // Собеседник. – 1989. – № 17 (апрель).
7. Платформа работников народного образования Эстонской ССР, которая будет представлена на Всесоюзном съезде работников народного образования // Молодёжь Эстонии. – 1988. – 14 декабря.
8. Плутник А. О политграмоте для неграмотных / Альберт Плутник // Известия. – 1989. – 13 сентября.
9. Пыжиков А. В. Реформирование системы образования в СССР в период «оттепели» (1953–1964 гг.) / А. В. Пыжиков // Вопросы истории. – 2004. – № 9. – С. 95–104.
10. Растить патриотов. Идеологическая работа : дело каждого коммуниста // Правда. – 1983. – 29 августа. – С. 2.
11. Смирнитский И. [Почта] / И. Смирнитский // Огонёк. – 1991. – № 13 (июнь) // Radio Free Europe/Radio Liberty Russian Institute. – 1991. – June 25, 1991 // HU-OSA. – 300/80/1/1047.
12. Учебник перед экзаменом : что ответу ученику? // Московская правда. – 1988. – 12 марта. – С. 3.
13. Цирельников В. Чей учебник лучше : школа на путях реформы / В. Цирельников, В. Дайнекс, В. Рокитнянский // Правда. – 1986. – 9 ноября.
14. Школа : революция сверху и брожение снизу // Огонёк. – 1988. – № 51. – С. 29–33.
15. Blitz J. New History Textbook Sending Russians Back to School / James Blitz // The Sunday Times. – 1991. – August 11.
16. Davies R. W. Soviet History in the Gorbachev Revolution / R. W. Davies. – London : Macmillan, 1989. – 232 p.
17. Democracy in the Russian School : the Reform Movement in Education since 1984 / ed. by Ben Enklof and Edward Dneprov. – Boulder : Westview Press, 1993. – 269 p.
18. Gellner E. Nations and Nationalism / E. Gellner. – Oxford and Cambridge : Blackwell, 1996. – P. 20–40.
19. Gorbachev Attacks Opponents of Change // Reuter : Moscow. – 1986. – October 1 // HU-OSA. – 300/85/12/180.
20. Hobsbawm E. Mass-Producing Traditions : Europe, 1870–1914 / E. Hobsbawm // The Invention of Tradition / ed. by Eric Hobsbawm and Terence Ranger. – Cambridge : Cambridge University Press, 1992. – P. 260–281.
21. Lloyd J. Soviet Pupils Seen in Different Light / John Lloyd // The Financial Times. – 1988. – December 20.

22. The Making of the Soviet Citizen : Character Formation and Civic Training in Soviet Education / ed. by George Avis. – London : Routledge, 1990. – 251 p.
23. Muckle J. Portrait of a Soviet School under Glasnost / James Muckle. – London : Macmillan, 1990. – 225 p.
24. Pravda Carries Plenum Resolution on Education // CND : Munich. – 1988. – February 20 // HU-OSA. – 300/80/2/43.
25. Pravda Says History Exams to be Re-Introduced // Reuter : Moscow. – 1989. – February 11 // HU-OSA. – 300/85/12/180.
26. Soviet School Resolution Adopted // TASS in English. – 1984. – April 28 // HU-OSA. – 300/85/12/180.
27. TASS in English. – 1988. – February 17 // HU-OSA. – 300/80/2/43.
28. Toltz V. New History Textbook for Secondary Schools / Vera Toltz // Radio Liberty Research on the USSR. – 1989. – September 1 // HU-OSA. – 300/80/1/1047.
29. Voronitsyn S. After the ‘Pedagogic Revolution’ / Sergei Voronitsyn // Radio Liberty Research. – 1988. – March 13, 1988 // HU-OSA. – 300/85/12/180.
30. Walicki A. Marxism and the Leap to the Kingdom of Freedom : the Rise and Fall of the Communist Utopia / Andrzej Walicki. – Stanford : Stanford University Press, 1995. – 656 p.

N. Shlikhta

“DEIDEOLOGIZATION” OF EDUCATION UNDER PERESTROIKA: REASONS, DIRECTIONS OF REFORM, INNER CONTRADICTIONS

The article examines main characteristics of the educational reform of the perestroika period. Drawing from an analysis of the Soviet and Western media from the second half of the 1980s, the author discusses the process of the “deideologization” of education as one shading light on other Mikhail Gorbachev’s reform initiatives. Inconsistence and many inner contradictions of the reform, being a result of the “reformators” inability to break with the communist past, are seen as the major reason for the failure of this and others Gorbachev’s reforms.

Keywords: education, educational reform, history, Marxism-Leninism, perestroika, “deideologization”, Mikhail Gorbachev.

Матеріал надійшов 01.02.2012